

TAUTOSAKA ŠALIA SIELOVADOS IR POEZIJOS

Gražina Kadžytė



Taip galėtume įvardyti kunigo Antano Valantino (1916–2003) gyvenimo misiją, minėdami devyniasdešimtąsias jo gimimo metines. Žmogaus, kuris yra įrašytas į „Lietuvių literatūros enciklopediją“, minimas tarp aktyviausių XX amžiaus tautosakos rinkėjų, turinusių Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyną. Iš viso čia yra saugoma 115 kunigo Antano Valantino rankraščių, kuriuose randame 13 148 įvairaus žanro ir apimties lietuvių tautosakos tekstus.

Antanas Valantinas gimė Šeduvos parapijos Vėriškių kaime (dabar Radviliškio raj.) 1916 metais lapkričio 14 dieną, priešpaskutinis sūnus šešių vaikų šeimoje. Prie pat jų so-

dybos dažnai buvo randama akmeninių kirvukų, aptikti netgi keli dubenuotieji akmenys, kuriuose, pasak žmonių, „velniai taboką malė“. Tai, be abejo, kurstė vaikų vaizduotę, žadino domėjimąsi tėviškės praeitimi.

Vėriškių kaimo pradžios mokykla buvo įsikūrusi tėvo, Petro Valantino, nuomojamoje seklyčioje, taigi savi vaikai pereidavo prieangį ir jau būdavo mokykloje. Vėliau – Šeduvos progimnazija, kurią baigęs, kunigu tapti ketinąs jaunuolis pasirinko Panevėžio gimnaziją, nes joje buvo dėstoma lotynų kalba.

Su tautosakos rinkėjo darbu Antano Valantino susipažinta 1931 metais, besimokant Panevėžio gimnazijos V klasėje, kaip ir daugelio to meto gimnazistų, kuriuos sudomino Lietuvių tautosakos archyvui tada vadovavusio profesoriaus Jono Balio kvietimas darbuotis tautos dvasinio paveldo baruose. Nuo mokytojų kruopštumo priklausydavo, ar tie moksleivių darbeliai patekdavo į mokslo aruodus.

Antano Valantino sąsiuvinių ankstesnėse archyvo registracijos knygose neradome. Matyt, pačiam rinkėjui dvi pirmosios gimnazistiškos jaunystės vasaros buvo ne itin svarbus epizodas. Jis jau rašė eilėraščius, giriamas Lindės Dobilos, vertė Vergilijaus „Eneidos“ posmus, džiugindamas lotynų kalbos mokytojus. Vieni tyliau, kiti garsiau ėmė pranašauti jam kunigo poeto, katalikiškosios spaudos darbininko ateitį. Baigdamas Kauno kunigų seminariją, 1940 m. pavasarį, jaunasis poetas išleido pirmąjį eilėraščių rinkinėlį „Jaunystė uždaramė sode“. Deja, tolesni metai nebuvo palankūs nei kūrybai, nei tautosakai, nei visuomeninei raiškai. Jaunas kunigas keliskart okupuotoje Lietuvoje, kurioje Bažnyčia, atskirta nuo valstybės, tampa atstumties ir paniekos objektu, keliauja iš parapijos į parapiją: Palėvenė, Biržai, Vabalninkas, Smilgiai, Kupreliškis, Miežiškiai, Palanga, Rietavas, Vadaktai.

Tiktai 1957-aisiais, pirmuosius metus besidarbuodamas Vadaktuose, kurie tapo jo likusio gyvenimo lemtimi, kunigas randa savo senuosius sąsiuvinius ir straipsnelio rajono laikraštyje paskatintas parašo laišką Lietuvių kalbos ir literatūros instituto tautosakininkams. Besikonsultuojant ir betvarkant užrašus, prabėga dar šiek tiek laiko, ir 1958 m. Tautosakos rankraštyno knygose įregistruojamas pirmasis kunigo Antano Valantino tautosakos rinkinys – 65 sąsiuviniai; juose užrašyti 495 dainų tekstai, tarp kurių visų pirma yra jo motinos, Agotos Mončiauskaitės-Valantinienės, 102 dainos.

„Iš savo tėtės nesu girdėjęs nė vienos dainos, nė vienos pasakos. Visos jo kalbos sukosi tik apie kasdieninius darbus. Mama buvo gryna tėtės priešingybė. Ji buvo gera dainininkė, giesmininkė, pasakotoja. Daug tautosakos esu iš jos užrašęs, bet ne viską: pradėjo sirguliuoti ir pasimirė. Dar mažas būdamas labai mėgau klausytis jos dainų, giesmių, pasakų. Todėl tik mamos nuopelnas yra, kad aš pamilau dainas, pasakas ir kt.“ – rašo jis autobiografijoje.

Pirmojo rinkinio pateikėjai daugiausia yra gimtojo Vėriškių kaimo žmonės – Veronika Šliurpaitė, Kliorienė (Petrienė), Marijona Griniūtė, Digimienė, Sadauskienė, Panevėžio miesto senutės – gatvės šlavėja Strazdienė ir kitos, kurių nepasidrovėjo pakalbinti tuometinis gimnazistas. Mokslininkų patartas, daugelio jų vardus jis dar prisimena, tačiau kai kurios metrikos ir lieka ne visai tikslios. Tokie yra pirmieji 39 sąsiuviniai, apie 300 tekstų. 40–42 sąsiuviniai rodo, kad ir vėliau, darbuodamasis Palėvenės, Biržų, Smilgių, Kupreliškių, Palangos parapijose, jaunas kunigas nepraleisdavo pro ausis įdomesnių liaudies kūrybos apraiškų, jas bent probėgšmais fiksuodavo.

Sulaukęs tautosakininkų patarimų ir paskatinimo, Antanas Valantinas gerokai pasidarbuoja ir pačiuose Vadaktuose, palyginti per trumpą laiką užrašydamas apie 200 dainų tekstų iš puikių pateikėjų Onos Kliokmanienės, Antaninos Grigaitės ir kitų. Pirmasis sutvarkytas rinkinys Lietuvių tautosakos archyvui buvo išsiųstas 1958 metų gegužės 27 dieną.

Motinos dainų, pasakų, smulkiosios tautosakos, šmaikščių posakių randame ir paskesniuose Antano Valantino sudarytuose tautosakos rankraščiuose. Vėliau netgi galima nustatyti, kada motinos svečiuotasi Vadaktuose, o kada jo paties lankytasi tėviškėje, Vėriškių kaime, nes jis, stengdamasis laikytis archyvo darbuotojų nurodymų,

stropiai datuoja užrašus. Besišnekučiuodamas su motina, jis suskubdavo užsirašyti ir kitų namiškių – brolių Petro ir Augustino, brolienės Onos (Petrienės) – pasakytus šmaikščius posakius, patarles, kitokios tautosakos tekstus ar jų nuotrupas.

Pabendraves su giminaičiais, kaimynais, netgi prašalaičiais autobusų stotyje, vėlgi čia pat pasižymėdavo arba namie iš atminties užrašydavo Šeduvos krašto tautosakos trupinių.

Gerai įvertinta pradžia paskatino tolesniam, kone trisdešimt metų trukšiančiam tautosakos rinkimo darbui. Archyvo darbuotojai, be abejo, primena pasakojamosios bei smulkiosios tautosakos įdomybes, todėl Antano Valantino rinkiniuose atsiranda sakmių, padavimų, pasakų, ypač daug užrašyta patarlių, priežodžių, frazeologizmų, mįslių ir tikėjimų, burtų, prognozių, liaudies medicinos patarimų. Itin vaisingai darbuotasi 1959 (13 rinkinių, 1989 vnt.), 1960 (13 rinkinių, 1240 vnt.) ir 1969 metais (14 rinkinių, 2599 vnt.). Surinktas tikras Vadaktų, Šeduvos, Sidabravo, Naujamiesčio ir kitų kaimyninių parapijų tautosakos lobynas. Kai kuriuose tekstuose minimi netgi šio krašto vietovardžiai. Antai LTR 3177 rinkinyje pateikta A. Grigaitės padainuota daina apie Vadaktų bažnyčios kleboną, pasak dainininkės, sudėta ir giedota 1907–1916 m. čia klebonavusio kunigo P. Pauliuko garbei, LTR 3179 pateikėja A. Lapinskienė rekrūtų dainoje mini Rozalimo miestą ir pan.

Beje, įdomu tai, kad Antanas Valantinas, pastebėjęs kokius nors ankstesnius savo riktus, kituose rinkiniuose būtinai apie juos pranešdavo. Toks sąžiningumas tautosakos rinkimo darbe labai vertinamas ir leidžia visiškai pasitikėti korespondentu.

Vadaktai, maža šiaurės Aukštaitijos parapija, kuri anuomet buvo gūdus užkampis (prasti keliai, jokio susisiekiimo, nėra elektros, bažnytėlė apgriuvusi), atskleidžia savo privalumus ir galimybes ją pamilusiam. „Kadangi, čia gyvendamas, daugiau, kaip kitur, pasidarbavau tautos kultūrai, tai nesigailiu čia pakliuvęs“, – rašė Antanas Valantinas.

Vėliau, kunigui įsigijus rašomąją mašinėlę, rankraščiai perrašomi keliais egzemplioriais. Per XX amžiaus paskutinį dešimtmetį, vėl galėdamas viešai parodyti, spausdinti savo poetinę kūrybą ir tautosakos rinkėjo darbus, talkinamas sūnėno Jono Valantino, iš namų archyve saugotų tekstų ir likusių rankraščių kunigas savo lėšomis išleidžia ištisą vieno autoriaus bibliotekėlę, kurioje šalia poezijos, publicistikos yra ir keletas tautosakos knygelių – paties Antano Valantino iš rankraščių atrinkti dainų tekstai, pasakos, sakmės bei padavimai, patarlių rinkinys.

Sūnėnas Jonas, gyvenantis Vadaktuose, šiuo metu yra svarbiausias Antano Valantino – kunigo, poeto, tautosakos rinkėjo atminimo saugotojas. Jo namuose yra dėdės kunigo biblioteka, rankraščiai, nuotraukų archyvas ir kitas paveldas. Antanui Valantinui skirtas memorialinis kambarys yra ir senojoje Vadaktų klebonijoje, atminimo kampelis – Sidabravo seniūnijos muziejuje.

Taip pat pagarbiai jis prisimenamas ir tėviškėje, Vėriškių kaime, Valantinų sodyboje, kurią ženklina senas, daug kartų raštuose minėtas kryžius. Sodybą dabar saugo ir prižiūri kitas sūnėnas, Petras Valantinas, ir jo motina, kunigo brolienė Ona Valantinienė. Giminaičiai išsaugojo nemaža senų nuotraukų ir magnetofonus, į kuriuos Antanas Valantinas įrašė dalį savo pamokslų, giedojimus Vadaktų ir Še-

duvos bažnyčiose, taip pat kai kuriuos sutiktus geriausius liaudies dainininkus ir pasakotojus. Radviliškio viešosios bibliotekos pernai vasarą surengtos moksleivių ekspedicijos metu visą šį turtą brolienė ir sūnėnas maloniai padovanojo Lietuvių tautosakos ir literatūros institutui. Vienas, jau nebeveikiantis magnetofonas papildė Sidabravo muziejaus ekspoziciją, kitas, tikimės, pagelbės šifruojant ir prikeltant iš praeities Onos ir Felikso Kliokmanų, Salomėjos Griniutės ir keleto kitų tautosakos pateikėjų balsus, papildant kunigo Antano Valantino rinkinius atgijusiomis melodijomis, o Instituto tautosakos rankraštyno fonoteką – vertingais įrašais.

*Sakei, o geras Viešpatie: „Prašyk ir gausi,
Maldauk, ir tavo maldos gaus dangaus palaimą...“
Bet kas gi man daryt, jei žodžio paprasčiausio
Nesugebu išstart, kaip mūsų žmonės kaime?*

– tokiu ketureiliu pirmojoje poezijos knygoje „Jaunystė uždarame sode“ jaunas poetas pripažino liaudies kūrybos gelmę ir grožį, išsakė savo jaunatviškas pajautas, kurios vėliau, brandesniame amžiuje, nuvedė jį tikrai vaisingu tautos dvasinio paveldo išsaugojimo keliu.